

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СІМЕЙНИХ РОЛЕЙ

Благополуччя окремої сім'ї, її міцність як соціального інституту певною мірою залежить від розподілу сімейних ролей.

Розподіл та зміст сімейних ролей у кожній окремій сім'ї визначається, з одного боку, власною історією та особистісними особливостями подружжя, а з іншого – культурно-історичними процесами, належністю сім'ї до конкретного соціального середовища.

Сучасна соціальна ситуація в Україні характеризується швидкими трансформаціями, які змінюють місце чоловіка та жінки в суспільстві, а отже, і в сім'ї.

Але відомо, що сім'я, а особливо стереотипи щодо гендерного змісту сімейних ролей, трансформуються повільніше, ніж інші соціальні практики сучасної людини.

Такий нерівномірний розвиток окремих соціальних процесів може ускладнити реалізацію прагнення декларованого державою курсу на зміцнення української сім'ї.

Українська держава реалізує підхід до вирішення гендерних проблем, у який закладено подолання елемента ієрархічності, відповідно до якого історично чоловіки розглядалися як істоти вищі, а їх діяльність та результати – як більш значущі, ніж у жінок.

У плані поєднання професійних та сімейних обов'язків поставлено акцент на державному напрямі діяльності щодо становлення сім'ї та розвитку відносин у ній на принципі паритетності. Саме сім'я, побудована на демократичних принципах, має відповідати сучасним моделям поведінки жінок і чоловіків у вихованні дітей, прийнятті рішень та вирішенні конфліктів.

Така державна позиція зазначена у Законі України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” (прийнятий Верховною Радою України 08.09.2005 р.).

Підвищення уваги держави до питань гендерної рівності вимагає постійного моніторингу цього процесу з боку соціальних наук.

Мета статті – визначити уявлення про гендерні аспекти сімейних ролей у сучасній українській молодій сім'ї.

Вивчення гендерних проблем сучасної сім'ї в Україні здійснюється як на теоретичному рівні (В. Городяненко, С. Вакуленко, Н. Черниш, Г. Дворецька, М. Лукашевич, М. Туленков та ін.), так і емпіричному. Зокрема, проблема гендерної нерівності, зайнятість жінки у сім'ї, гендерний аналіз очікувань від шлюбу в чоловіків та жінок, гендерно-рольові стереотипи сучасних студентів досліджені в працях Є. Стрельник, А. Осипчук, М. Гуз.

Традиційні уявлення про жінку й чоловіка ґрунтуються на біологічній підставі, відповідно до якої люди діляться на категорії

“чоловік”, “жінка” або в рідкісних випадках “гермафродит” (людина з ознаками чоловічої і жіночої статі). Згідно з цим існують споконвічні стереотипи щодо поділу чоловічих і жіночих ролей як у широкому розумінні, так і в окремих галузях громадського та приватного життя, зокрема, диференціації жіночих і чоловічих функцій у шлюбі, сім’ї.

Під впливом гендерних досліджень, спрямованих науково обґрунтувати “легітимність” жіночої емансипації та необхідність подальших змін у бік більшої участі жінок у політичній, державній, діловій та інших сферах, почали з’являтися і праці, які по-новому стали осмислювати чоловічу гендерну суть. Французька дослідниця Е. Бадентер, зокрема, виявила, що чоловіки у своєму розвитку проходять шлях важчий і довший, ніж шлях жіночого розвитку, всупереч поглядам, що існували тривалий час.

В американській соціології, яка найбільше зазнала феміністичних впливів, склалася теоретична модель, відповідно до якої відмінності між чоловіками і жінками треба визначати на основі аналізу чотирьох компонентів статевої самосвідомості: біологічної статі, гендерної ідентичності, гендерних ідеалів і власне сексуальних ролей.

Поняття біологічної статі включає первинні і вторинні фізіологічні ознаки, характерні для чоловіків чи жінок – органи розмноження, волосяний покрив на обличчі тощо. Гендерна ідентичність пов’язана з уявленнями про свою стать: чи відчуває себе людина насправді чоловіком або жінкою. Усвідомлення людиною своєї статі не завжди відповідає її біологічній статі. Гендерні ідеали являють собою соціальні очікування чоловічої і жіночої поведінки. Ці очікування засновуються на усталених уявленнях про “типові” якості чоловічої і “типові” якості жіночої поведінки. Однак відразу треба зазначити, що їх “стабільність” до певної міри відносна, вона час від часу зазнає змін, модних трансформацій, які можуть охоплювати тільки частину суспільства.

Четвертим компонентом статевої самосвідомості є сексуальні ролі, пов’язані з поділом праці, обов’язками і правами чоловіків і жінок.

Навіть короткий розгляд різних поглядів, теорій, віровчень щодо походження шлюбу, сім’ї, норм, моделей поведінки жінки, чоловіка, дітей, визначення їх ролей, показує, що кожна точка зору має свою аргументацію, свої докази на користь того чи іншого уявлення. Кожна людина по-своєму їх сприймає, адже скільки людей, стільки й особистостей. Тому не можна і не треба нав’язувати якусь одну доктрину, видаючи її за “істинну”. У демократичному суспільстві все має відбуватись відповідно до демократичних механізмів формування громадської думки, самосвідомості людини.

Одночасно треба бачити й зворотний бік цієї “медалі”. Якщо культура є груповою популяційною адаптацією людини, то можна передбачати, що перевагу матимуть ті етнокультури, субкультури, які

будуть успішно здійснювати прищеплення своїх ціннісних норм, уявлень молодим поколінням і не будуть допускати високого рівня “розмивання” своєї культури зовнішніми “чужими” запозиченнями. Суспільство для свого самозахисту має протидіяти процесу культурної маргіналізації.

Гендерні ідеали являють собою соціальні очікування чоловічої і жіночої поведінки. Ці очікування засновуються на усталених уявленнях про “типові” якості чоловічої і “типові” якості жіночої поведінки. Однак відразу треба зазначити, що їх “стабільність” певною мірою відносна, вона час від часу зазнає змін, модних трансформацій, які можуть охоплювати тільки частину суспільства.

У нашому сучасному суспільстві можна спостерігати різні гендерні ідеали, які продукуються масовою рекламою, фільмами.

Уявлення про сімейні ролі вивчаються у соціології та психології декількома методами. Але найбільш інформативні щодо репертуару уявлень – проєктивні. Проєктивні методи дають змогу врахувати особливості сімейних ролей саме в досліджуваній культурі.

У дослідженні застосовано метод незакінчених речень: було сформульовано чотири питання, які уточнювали зміст уявлень про сімейні ролі чоловіків та жінок. Всі ці питання уточнюють очікування від партнера та уявлення про свою сімейну роль.

Речення-стимули “Чоловік у сім’ї...”, “Дружина у сім’ї...” спрямовані на визначення уявлень про роль чоловіка та жінки у сім’ї з погляду хлопців та дівчат. Завдяки невизначеності того, про яку саме сім’ю йдеться у питаннях, очікувалось у відповідях на ці питання знайти стереотипні, слабо усвідомлені ставлення (табл. 1, 2).

Таблиця 1

**Результати контент-аналізу вербальних реакцій
на незавершене речення “Чоловік у сім’ї...”**

Відповіді дівчат	Частота	%	Відповіді хлопців	Частота	%
Всього: голова	44	60	голова	39	53
головний	40	55	голова	36	49
бог	1	1	пастор	1	1
слово	1	1	розпорядник	1	1
командир	1	1	порядок	1	1
політик	1	1			
Всього: опора	15	21	опора	12	16
опора	10	14	опора	6	8
помічник	2	3	поміч	1	1
впевненість	1	1	захист	4	5
основа	1	1	виконувач	1	1
підтримка	1	1			
Всього: хазяїн	9	12	хазяїн	9	12
Всього: здобувач	14	19	здобувач	11	15
здобувач	9	12	здобувач	8	11
захисник	3	4	годівник	3	4
годівник	2	3			

друг	2	3			
коханець	1	1			
партнер	1	1			
батько	1	1	батько	1	1

Продовження табл. 1

Відповіді дівчат	Частота	%	Відповіді хлопців	Частота	%
Всього: складова сім'ї	3	4	складова	3	4
рівноправний член	1	1	повноцінна сім'я	1	1
складова сім'ї	1	1	рівноправний учасник	1	1
повноцінна сім'я	1	1	0,5 сім'ї	1	1

Таблиця 2

Результати контент-аналізу вербальних реакцій на незавершене речення “Дружина у сім'ї...”

Відповіді дівчат	Частота	%	Відповіді хлопців	Частота	%
Всього: берегиня	30	41	берегиня	24	33
берегиня	22	30	берегиня	11	14
створює затишок	4	5	затишок	6	8
турботлива	2	3	гармонія	2	3
ласкава	1	1	любов	2	3
кохає чоловіка	1	1	тепло	1	1
			лікування	1	1
			чарівниця	1	1
Всього: господиня	23	32	господиня	22	30
господиня	23	32	господиня	20	27
			порядок	1	1
			готує	1	1
Всього: опора	14	19	опора	14	19
шия	10	14	шия	10	14
підтримка	3	4	опора	3	4
опора	1	1	тил	1	1
Всього: голова	9	12	голова	3	5
голова	5	7	голова	2	3
генерал	1	1	будівник	1	1
Всього: частка сім'ї	5	6	частка сім'ї	4	5
рівноправний член сім'ї	3	4	рівноправний учасник	2	3
частка сім'ї	1	1	повноцінна сім'я	1	1
додаток	1	1	0,5 сім'ї	1	1
Всього: рушій	4	5			
рушійна сила	1	1			
культмасовий сектор	1	1			
рушій	1	1			
мудрість	1	1			
Всього: краса	2	3			
краса	1	1			

ангел	1	1			
мати	3	4	мати	1	1
партнер	1	1	друг	1	1
витрачає гроші	1	1			

Речення-стимули “Моя дружина...” (для чоловіків), “Мій чоловік...” (для жінок) спрямовані на визначення ставлення до власного партнера, ці ставлення більш динамічні та особистісно забарвлені (табл. 3).

Таблиця 3

Результати контент-аналізу вербальних реакцій на незавершене речення “Мій чоловік (дружина)...”

Мій чоловік ...	Частота	%	Моя дружина...	Частота	%
Всього: коханий	31	42	Всього: кохана	35	48
коханий	20	27	кохана людина	24	33
бажаний	1	1	радість	1	1
найдорожчий	3	4	найдорожча	7	10
найближча людина	5	7	друга половина	3	4
друга половина	2	3			
Всього: унікальний	23	31	Всього: унікальна	11	15
найкращий	15	21	найкраща	10	14
єдиний	5	7	єдина	1	1
ідеал	1	1			
унікум	1	1			
незамінний	1	1			
Всього: функціональний	23	31	Всього: функціональна	10	13
опора	7	10	опора	2	3
підтримка	6	8	підтримка	2	3
надія	1	1	бурчалка	1	1
захисник	2	3	перемога	1	1
радник	1	1	сенса життя	1	1
підключається	2	3	відображення	1	1
друг	4	5	друг	2	3
Всього: гарна людина	19	22	Всього: гарна людина	20	24
хороший	3	4	хороша	2	3
золото	1	1	супер	1	1
молодець	1	1	фея	1	1
зайчєня	1	1	зайчєня	1	1
янгол	1	1	добра	1	1
добрий	3	4	ніжна	1	1
ніжний	1	1	розумниця	4	5
розумний	4	5	ласкава	1	1
мудрий	1	1	чуйна	1	1
доцент	1	1	гарна	6	8
гарний	1	1	вірна	1	1
мені довіряє	1	1	чортєня	2	3
верєдливий	1	1	верєдлива	1	1

У дослідженні взяло участь 73 сімейні пари віком до 30 років, таку вибірку сукупність було створено завдяки цільовій акції Запорізького обласного управління у справах сім'ї та молоді.

Гендерні очікування від чоловіка та дружини у сім'ї певною мірою мають стереотипні риси: 60% опитаних дівчат та 53% опитаних хлопців вважають, що чоловік у сім'ї – голова; 41% дівчат та 33% вважають, що жінка в сім'ї берегиня, 32% дівчат й 30% хлопців вважають, що вона – господиня. Дивною є поширеність саме традиційних уявлень про гендерні ролі чоловіка та жінки у представників молодих сімей (чоловік – голова, опора, здобувач та господар, жінка – берегиня, господиня, опора). Можливо, це наслідок зміщення вибіркової сукупності, опитані сім'ї вибрано як зразкові у кожному з районів Запорізької області. Якщо трактувати отримані дані як гендерні очікування, які притаманні зразковим подружжям, то можна дійти висновку, що саме сім'я з традиційними, несуперечливими уявленнями про гендерні ролі є соціально бажаною з погляду працівників соціальних служб.

На останніх місцях з найменшою кількістю відповідей знаходяться такі ролі чоловіка, як батько (і хлопці, і дівчата – 1%), друг (дівчата – 3%), коханець (дівчата – 1%) та партнер (дівчата – 1%). Такі відповіді свідчать, що у свідомості молоді такі сімейні ролі, як чоловік/жінка, батько/мати, коханець/коханка, друг/подруга та партнер/партнерка відокремлені одна від одної. При чому саме ролям чоловік/жінка насамперед притаманна функція розподілу влади у сім'ї.

Цікаво, що уявлення про роль дружини у сім'ї виявилось менш стереотипним, ніж уявлення про роль чоловіка. На прохання закінчити речення “Жінка у сім'ї...” і хлопці, і дівчата відповіли менш одноголосно і з'явилося більше ролей, які не можна було об'єднати у спільні категорії. Тобто зміст ролі жінки має аморфний характер. Це, можливо, тому що у сучасної жінки дуже багато ролей, які вона виконує у повсякденному сімейному житті.

Статеві відмінності у гендерних очікуваннях від чоловіка у сім'ї несуттєві. У цілому в закінченні речень чоловіки називали менше ролей, ніж жінки. Але ситуація з характеристикою ролі жінки дещо інша. Жінки у два рази частіше за чоловіків вважають жінку головою сім'ї (12% та 5%), виокремлюють роль “красуні” та “рушія”, які чоловіки проігнорували.

Більша диференційованість змісту ролей чоловік/жінка для дівчат свідчить про більше значення для них сімейного життя. Також можна припустити, що звуження визначеного рольового репертуару чоловіків може бути джерелом незадоволення жінок виконанням чоловіками ролі “чоловіка” (рос. мужа).

У загальному соціальному контексті розхитаність соціального стереотипу щодо ролі дружини в сім'ї робить родину більш вразливою на фоні збереження адаптивних можливостей для жінок. Якщо невідомо, якою має бути дружина, вона може бути якою завгодно, тобто легше

приспосовуватися до нестабільних умов життя. Вразливість родини пов'язана в цьому випадку з втратою рольової компліментарності у парі чоловік/дружина. Можна припустити, що шлюб для чоловіків і для жінок ризикований з різних причин. Чоловікам досить важко виконувати роль “голови”, коли жінки не визначились зі змістом ролі “дружини”. Це має наслідком накопичення чоловіками відчуття провини та реакцій гніву. У свою чергу, жінки можуть бути незадоволені відсутністю очікуваного головування, відчувати розчарування та образу.

У ставленні жінок до власних чоловіків відображаються найважливіші ролі чоловіків: перша за частотою – коханий, друга – унікальний (частіше у значенні най-най), третя – функціональний (опора, захисник тощо), четверта – гарна (розумна, добра) людина. Чоловіки у своїх дружинах, насамперед, виокремлюють роль коханої, потім гарної (красивої, розумної) людини, далі – унікальної й у кінці – функціональної.

Висновки. Таким чином, можемо зробити висновок, що гендерні уявлення про сімейні ролі в українській молоді перебувають у процесі трансформації, мають риси як традиційного розподілу ролей, так і постмодерного.

В очікуваннях щодо ролей як жінок та чоловіків домінує установка на емоційну складову кохання та емоційну підтримку. Важливою складовою життя молоді сім'ї є розподіл влади. Функціональний аспект сімейних ролей диференційовано досить слабо.

Література

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 502. – С. 561.
2. Гайналь Т. Критерії амбівалентності кризи сучасної сім'ї [Електронний ресурс] / Тетяна Гайналь. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vpnu/filos_psihol/2009_12/13.pdf.
3. Головаха Є. Україна та Європа : результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження / Євген Головаха, Андрій Горбачик, Наталія Паніна. – К. : Інститут соціології НАН України, 2006. – 142 с.
4. Липовецкий Ж. Третья Женина / Ж. Липовецкий. – СПб. : Алетея, 2003. – 512 с.
5. Солодников В.В. Социология социально-дезадаптированной семьи / В.В. Солодников. – СПб. : Директ, 2007. – 384 с.

Хрустальова М.С. Гендерні аспекти сімейних ролей

У статті описано деякі результати емпіричного дослідження гендерних аспектів сімейних ролей. Дослідження, у якому взяло участь 73 молодих сім'ї, які проживають у Запорізькій області, проведено в 2010 р. Показано, що гендерні аспекти подружніх ролей мають суперечливий характер і розрізняються за ступенем стереотипності для чоловіків і дружин.

Ключові слова: гендерний, подружня роль, сім'я, чоловік, дружина.

Хрусталева Н.С. Гендерные аспекты семейных ролей

В статье описываются некоторые результаты эмпирического исследования гендерных аспектов семейных ролей. Исследование, в котором приняли участие 73 молодые семьи, проживающие в Запорожской области, проведено в 2010 г. Показано, что гендерные аспекты супружеских ролей имеют противоречивый характер и различаются по степени стереотипности для мужей и жен.

Ключевые слова: *гендерный, супружеская роль, семья, муж, жена.*

Khrustaleva N. Gender aspects of family roles

This article describes the results of empirical research of the gender aspects of family roles. Research was made in 2010, in research took part representatives of young families living in the Zaporozhye region. There was shown that gender roles of married are controversial and vary in the degree of stereotyping for husbands and wives.

Key words: *gender, marital role, family, husband, wife.*